

Dnro:310/D.a.2/2015

Sosiaali- ja terveysministeriö

PL 33

00023 Valtioneuvosto

ESITYS SAAMELAISTEN SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUJEN TURVAAMISEKSI JA KEHITTÄMISEKSI VUONNA 2017

Saamelaiskäräjät esittää kunnioittavasti, että sosiaali- ja terveysministeriön hallinnon alalla osoitetaan saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi ja kehittämiseksi sekä saamelaisten terveyden edistämiseksi yhteensä 1 730 000 €, josta

- Saamenkieliset sosiaali- ja terveyspalvelut 1.500.000 €. Valtionavustus turvataan asetuksen nojalla saamelaiskäräjien toimiessa valtionapuviranomaisena.
- Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen saamelaisyksikön suunnittelijan palkkaus- ja toimintakuluihin osoitetaan 80 000 euron vuosittainen valtionavustus.
- Saamelaiskäräjien tulee voida toimia sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämishankkeiden rahoituksen saajana ja toteuttajana. Positiivisena erityistoimenpiteenä alkuperäiskansan sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämishankkeisiin osoitetaan täysimääräinen valtionavustus.
- Saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen osoitetaan 150 000 €.

Saamelaiskäräjät perustelee esitystään seuraavasti;

1) VALTIONAVUSTUS SAAMENKIELISTEN SOSIAALI- JA TERVEYS-PALVELUJEN TURVAAMISEKSI SAAMELAISTEN KOTISEUTUALUEELLA

Valtion talousarviossa on vuodesta 2002 lähtien myönnetty erillinen valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella. Tämä järjestely on edistänyt saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen perusoikeuksien toteutumista sosiaali- ja terveydenhuollossa. Avustus on vuonna 2014 yhteensä 480 000 € ja se kattaa 32 % saamelaisten tarpeista. Määrärahaan ei ole tehty tasokorotusta sen talousarvioon ottamisen jälkeen.

Kotipalvelut kuuluvat asiakkaiden perustuslaillisiin oikeuksiin yhdenvertaisista ja riittävästä sosiaalipalveluista sekä mahdollisuudesta valita asuinpaikka (PL 6 §, 9 § ja 19 §). Kunnilla on velvollisuus antaa kotipalveluja eri asiakasryhmien¹ tarpeiden mukaan myös ilta-, yö ja viikonloppuaikoina asuinpaikasta riippumatta². Saamenkielisten vanhuspalveluiden suurena haasteena on palveluiden tuottaminen kotiin, sillä ikäihmiset asuvat pääasiassa syrjäkylissä. Ikäihmisten ympärivuorokautisen hoidon tarve kasvaa muistisairauksien lisääntyessä. Tarvitessaan palvelua iltaisin ja viikonloppuisin, ikääntynyt saamelainen joutuu muuttamaan pois omasta yhteisöstään kuntakeskuksissa sijaitseviin palvelutaloihin ja laitoksiin suomenkieliseen ympäristöön.

¹ vanhukset, lapsiperheet, vammaiset henkilöt ja pitkäaikaissairaat, mielenterveys- ja päihdehuollon asiakkaat. Valvira 2012.

² Valvira 2012:Kotipalvelut ja kotihoito kunnissa.

Saamelaisten ikääntyneiden toimintakyvyn ja kotona asumisen tukemisella on suuri merkitys saamelaisyhteisön hyvinvoinnille, saamen kielten ja kulttuurin säilymiselle ja siirtymiselle sukupolvelta toiselle. Kunnilla on velvollisuus tarjota myös lapsiperheille kotipalvelua perheen arkielämän, lasten- ja kodinhoidon, vanhemmuuden ja arjesta selviytymisen tukemiseksi. Saamelaisten kotiseutualueen kuntien saamenkielisen ja kulttuurinmukaisen kotihoitopalvelun lisäämiseen tarvitaan kipeästi lisärahoitusta.

Henkinen hyvinvointi on myös saamelaisten työhyvinvoinnin ja yhteisöllisen hyvinvoinnin suuri haaste, johon tulisi entistä vireämmin tarttua. Vakavia puutteita on saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten mielenterveyspalvelujen järjestämisessä. Saamenkielisten palveluiden turvaamisessa ja laadun kehittämisessä saamelaisten pohjoismainen rajat ylittävä yhteistyö on merkittävä käytettävissä oleva keino. Suomen valtion tulisi aktiivisesti pyrkiä poistamaan saamelaisten rajayhteistyön esteet.

Suomen perustuslaki turvaa saamelaisille heidän kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskevan itsehallinnon sen mukaan kuin lailla säädetään (PL 121.4 §). Itsehallinnon tavoitteena on luoda saamelaisille perustuslain turvaama hallinnollis-poliittinen asema, jonka avulla he voisivat aikaisempaa paremmin vaikuttaa ja osallistua heitä erityisesti koskevien asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Itsehallintoa koskevasta hallituksen esityksestä (HE 248/1995 vp ja 190/1995 vp) ilmenee, että Saamelaiskäräjille on tarkoitettu antaa saamen kieltä ja kulttuuria koskevissa asioissa kunnalliseen itsehallintoon rinnastettava asema. Lainsäätäjän tarkoituksena on ollut tehdä kyseisellä lailla mahdolliseksi se, että saamelaisten kielelliseen ja kulttuuriseen itsehallintoon kuuluvia asioita otetaan kuntien tai valtion hallintoa koskevaan lainsäädäntöön saamelaisalueella tai että näitä tehtäviä siirretään kuntien tai valtion hallinnosta erityiselle saamelaishallinnolle. Saamelaisten itsehallintosäännös luo valtiolle velvollisuuden toimia lainsäädännössä saamelaisten itsehallinnon toteutumiseksi. Itsehallintoa koskevien säännösten tultua hyväksytyiksi tämä itsehallinto on tullut kansainvälisten ihmisoikeussopimusten piiriin. Järjestelmän myöhemmät heikennykset voivat siten merkitä kansainvälisoikeudellista rikkomusta (HE 248/1994 vp s. 21).

Erillismääräraha on tärkeä osa saamelaisten perustuslaillista itsehallintoa, jonka kautta saamelaiset voivat vaikuttaa rahoituksen puitteissa saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen toteuttamiseen ja näin ohjata kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämistä ja kehittämistä asuinalueellaan. Määrärahalla tuotettujen palvelujen järjestämistavoissa ja palvelujen sisällöissä on pystytty erityisesti huomioimaan saamen kielen lisäksi saamelaisen asiakkaan kulttuuritausta. Järjestely on kuitenkin epävarmalla perustalla, koska asiasta ei ole säädetty laissa. Vuosittain osoitettu määräraha, jolla ei ole selkeää lainsäädäntöperustaa, vaikeuttaa saamenkielisten palvelujen pitkäjänteistä suunnittelua sekä heikentää saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon kehittämistä. Tämä rahoitusmenettely on tarkoituksenmukaista vakiinnuttaa saamelaisten kulttuuri- itsehallinnon vahvistamiseksi. Saamelaiskäräjien tehtävänä on saamelaiskäräjistä annetun lain 5 §:n mukaan on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Lain 8 §:n mukaan saamelaiskäräjät päättää saamelaisten yhteiseen käyttöön osoitettujen varojen jaosta.

Suomen ratifioiman vähemmistökieliperuskirjan täytäntöönpanoa valvova Euroopan neuvoston ministerikomitea on suosittanut Suomea toteuttamaan lisätoimia saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuoltopalvelujen saatavuuden varmistamiseksi³. Laadukkaiden saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen varmistamiseksi tulisi henkilöstön koulutukseen ja osaamisen vahvistamiseen kiinnittää huomiota.

³ RecChL(2012)2, RecChL(2007)7, RecChL(2004)6 ja (RecChL (2001)3

Saamelaiskäräjät esittää, että valtion vuoden 2017 talousarviossa Saamelaiskäräjille osoitetaan 1,5 miljoonaa euroa saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella. Lisäksi Saamelaiskäräjät esittää, että valtionavustus turvataan asetuksen nojalla saamelaiskäräjien toimiessa valtionapuviranomaisena.

Esitys perustuu laskelmaan, josta 1.500.000 euroa varataan saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella seuraavasti:

- saamenkielinen vanhusten kotihoito 500 000 €
- saamenkielinen vanhusten palveluasuminen ja laitoshoido 300 000 €
- muu saamenkielinen vanhustyö 130 000 €
- saamenkielinen mielenterveys- ja päihdetyö 270 000 €
- saamenkielinen terveydenhoito 150 000 €
- saamenkielinen perhetyö 100 000 €
- saamenkielinen suun terveydenhoito 50 000 €

2) VALTIONAVUSTUS SAAMENKIELISTEN SOSIAALI- JA TERVEYSTALVELUJEN KEHITTÄMISEKSI

Saamelaisväestön sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämiseksi Saamelaiskäräjät on asettanut tavoitteekseen, että saamelaisten hyvinvointia ja osallisuutta edistetään vahvistamalla omakielisten ja kulttuurin perustuvien, laadukkaiden hyvinvointipalvelujen tarjontaa sekä turvaamalla osaavan, ammattitaitoisen henkilöstön saatavuus ja riittävä rahoitustaso.

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (Poske) toiminta pohjautuu Lapin yliopiston, Oulun seudun ammattikorkeakoulun, Saamelaiskäräjien ja Kolpeneen palvelukeskuksen kuntayhtymän tekemään sopimukseen. Posken valtakunnalliseksi erityistehtäväksi on määritelty saamenkielisen väestön palvelutarpeiden huomioon ottaminen. Saamelaiskäräjien yhteydessä toimiva Posken saamelaisyksikkö toteuttaa sosiaalialan osaamiskeskuksen lakisääteistä erityistehtävää Saamelaiskäräjien asettamien tavoitteiden pohjalta.

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskukselle myönnetystä valtionavustuksesta 1,5 % on tarkoitettu käytettäväksi erityisavustuksena saamenkielisen väestön palvelutarpeiden huomioon ottamiseksi. Saamelaisyksikössä on valtionavustuksin turvin työskennellyt yksi suunnittelija. Valtion vuoden 2015 talousarviossa sosiaali- ja terveydenhuollon osaamiskeskusten rahoitusta leikattiin siten, että Suomen ainoan saamenkielisten sosiaalipalveluiden kehittämistä hoitavan henkilön virka jouduttiin osa-aikaistamaan, mistä johtuen kyseisen viran lakisääteisiä tehtäviä ei kyetä Suomessa enää hoitamaan. Valtionavustuksen leikkauksen kohdistaminen on johtanut saamelaisväestön tosiasialliseen eriarvoistumiseen suhteessa valtaväestöön nähden.

Saamelaiskäräjät esittää, että Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen saamelaisyksikön suunnittelijan palkkaus- ja toimintakuluihin osoitetaan 80 000 euron vuosittainen valtionavustus.

Sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisrahoitusta ovat tähän mennessä voineet saada vain kunnat ja kuntayhtymät. Saamelaiskäräjien lain mukaisena tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevia asioita. Tästä johtuen Saamelaiskäräjien pitäisikin olla kuntien tavoin mahdollisuus toimia kehittämishankkeissa rahoituksen saajana ja hankkeiden toteuttajana. Laajoissa Kaste-hankkeissa ei ole saamelaisten palvelujen kehittämistarpeita huomioitu tai resursoitu, jolloin saamelaisväestö on asetettu epäedullisempaan asemaan suomalaisväestöön nähden.

Saamelaiskäräjät esittää, että saamelaisten kotiseutualueella Saamelaiskäräjät voi toimia sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämishankkeiden rahoituksen saajana ja toteuttajana. Lisäksi Saamelaiskäräjät esittää, että positiivisena erityistoimenpiteenä alkuperäiskansan sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämishankkeisiin osoitetaan täysimääräinen valtionavustus.

3) SAAMELAISTEN TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN EDISTÄMINEN

Perustuslaki velvoittaa julkista valtaa edistämään väestön terveyttä (19.3 §). Terveystalvelulain (1326/2010) 12 §:n mukaisesti kunnan on seurattava asukkaidensa terveyttä ja hyvinvointia sekä niihin vaikuttavia tekijöitä väestöryhmittäin sekä kunnan talveluissa toteutettuja toimenpiteitä, joilla vastataan kuntalaisten hyvinvointitarpeisiin. Kunnan on strategisessa suunnittelussa asetettava paikallisiin olosuhteisiin ja tarpeisiin perustuvat terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen tavoitteet, määriteltävä niitä tukevat toimenpiteet ja käytettävä näiden perustana kuntakohtaisia hyvinvointiosoitimia. Saamelaisten kotiseutualueen kunnissa on kirjava käytäntö saamelaisen asiakkaan kielellisten ja kulttuuristen erityistarpeiden huomioimisessa hyvinvointistrategioissa ja -kertomuksissa. Yleisesti voidaan sanoa, että nykyiset kirjaukset eivät riittävästi turvaa saamenkielisen väestön perusoikeuksien toteutumista. Saamelaisen väestön erilaisesta kielestä ja kulttuurista johtuvien erityistarpeiden tunnistamattomuus näkyy saamelaisten kotiseutualueen kunnissa

- riittämättömänä saamenkielisten talveluiden resurssointina,
- riittämättöminä saamelaisten hyvinvointia ja terveyttä tukevina ja edistävinä toimina,
- saamelaisille suunniteltujen talvelukäytäntöjen kehittämättömyytenä⁴,
- riittämättömänä esimiestyön ja johtamisen tukena,
- saamelaisväestön todellisten talvelutarpeiden huomiotta jättämisellä kunnan strategisissa suunnitelmissa ja päätöksenteossa.

Saamelaisten terveystilanteesta ei ole saatavilla kattavaa, ajantasaista tutkimustietoa. Lapin väestön sairastavuus on koko maan väestön keskitasoa korkeampaa. Sairastavuusindeksi on kaikissa saamelaisalueen kunnissa hieman Lapin lääniiä pienempää. Kansantauti- ja sepelvaltimoindeksit ovat Utsjoella muita saamelaisalueen kuntia pienempiä. Enontekiöllä sepelvaltimo- ja diabetesindeksit ovat muuhun saamelaisalueeseen verrattuna korkeammat.⁵

Saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen vaatii kunnilta erityistä perehtymistä saamelaisiin elämänarvoihin, tapoihin ja uskomuksiin. Kunnat tarvitsevat lisää tietoa saamelaiskulttuurin terveyttä ja hyvinvointia säätelevistä tekijöistä ja niiden käytännön toteuttamisesta. Tästä syystä tarvitaan kulttuurin huomioivaa lähestymistapaa saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämässä käyttäen hyödyksi saamelaisten perinteisiä yhteisöllisyyden rakenteita ja käytänteitä. Erityisesti luontaiselinkeinonharjoittajia on vaikea tavoittaa tavanomaisin terveystalveluun keinoin. Luontaiselinkeinonharjoittajien hyvinvoinnin edistäminen edellyttää erityisten toimenpiteiden suunnittelemista heidän työympäristönsä ja työolosuhteet huomioiden. Saamelaislasten ja -nuorten osalta tulisi panostaa siihen, että he saavat toimintamalleja toimia terveytensä kannalta suotuisalla tavalla sekä ymmärtävät vaikutusmahdollisuutensa oman ja ympäristönsä terveyteen.

⁴ saamenkielisten talvelujen kehittämiseen ei resurssoida samassa suhteessa kuin suomenkielisten talvelujen kehittämiseen.

⁵ Lapin aluehallintoviraston toinen katsaus Lapin kunnille väestön terveyden ja hyvinvoinnin seurannan tueksi. Lapin aluehallintovirasto, Rovaniemi 2011.

Terveydenhuoltolain mukaan (13 §) terveysneuvonta on sisällytettävä kaikkiin terveydenhuollon palveluihin. Saamelaisten kotiseutualueella viranomaisilla on erityinen velvollisuus huolehtia saamenkielisten palvelujen saatavuudesta. Saamenkielistä terveysneuvontaa ei ole saatavilla. Myöskään eri saamen kielillä tuotettua terveyskasvatusmateriaalia ei ole. Terveyskasvatusmateriaalin rooli on merkittävä, sillä sitä käytetään ohjauksen tukena ja se mahdollistaa asioiden läpikäymisen itsenäisesti. Terveyskasvatus vaatii kulttuurista ymmärrystä.

Saamelaiskäräjät esittää, että valtion talousarviossa varataan 150 000 € saamelaisten terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi.

Esitys perustuu laskelmaan, josta:

- 60.000 euroa Saamelaiskäräjille palkattavan terveyden edistämisen suunnittelijan palkkaus- ja toimintakuluihin
- 40 000 € koltan-, inarin- ja pohjoissaamen kielillä tuotettavan terveyskasvatusmateriaalin tuottamiseen
- 40 000 € terveyden edistämiskampanjoiden ja tapahtumien järjestämiseen saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella
- 10 000 € saamelaisten terveyden edistämistä tukevien käytänteiden juurruttamiseksi osaksi kuntien terveydenedistämistyötä.

Puheenjohtaja

Tiina Sanila-Aikio

Ma hallintopäällikkö

Pia Ruotsala

(Esityksestä päätti Saamelaiskäräjien kokous 25.6.2015)